

Dopis č. 11 (51)

Praha 6. 9. 1979

Vážený a milý příteli,

máš docela pravdu, když považuješ ohlas připravovaného procesu s „pražskou desítkou“ za nečekaně mohutný. Všechno se zdá nasvědčovat tomu, že prvotní spěch vyšetřovatelů nevedl k cíli, jímž nepochybně byla příprava procesu do konce července nebo nejdéle do začátku srpna. Ať už to bylo tím, že materiály nebyly dostatečně připraveny, nebo tím, že se do toho prokurátorům a pak ani soudcům nechtělo (vždyť nikdo neví, co bude za rok), anebo tím - a to je nejpravděpodobnější - že došlo v nejvyšších politických kruzích k rozporu v otázkách, jak řešit stále těžší hospodářské nesnáze, mimo veškerou pochybnost spjaté s neudržitelným politickým a obecně společenským stavem - výsledek byl zjevný: časová ztráta. Je to velká časová ztráta, v níž byla promarněna celá „okurková sezóna“, během které mělo jistě k procesu dojít (vzpomeň na procesy z roku 1972, jejichž důsledkem bylo zmrazení politického vývoje na pět let). Dnes máme začátek září a proces je zatím v nedohlednu. Zatímco přede dvěma měsíci došlo k překvalifikování obvinění devíti stíhaných na tvrdší variantu § 98 tr. z. (tj. na odstavec 2, podle něhož byl do té doby obviněn pouze Petr Uhl), dnes se to jeví jako naprosto neúnosné a uvažuje se pravděpodobně o novém překvalifikování, ba dokonce o stíhání podle jiného paragrafu (vše s nižšími tresty).

To všechno musí jistě vyvolávat v řadách „ostrých hochů“ značnou dávku frustrace. Po Kosyginově návštěvě se bleskurychle chopili iniciativy, ale nyní jsou s vývojem věcí hluboce nespokojeni. Proto - jako obvykle v podobných situacích - sáhli ke starým prostředkům: k zastrašování, k zneužívání mocenských prostředků a k fyzickému násilí. Jisté, byť malé úspěchy jim nemůžeme upírat: vzrostl počet těch, kteří už mají všeho dost a chtějí se vystěhovat. Ale takové drobnosti nemají rozhodující význam. Je pravděpodobné, že budeme svědky pokusů o vyprovokování nových konfliktů, jichž by pak bylo možno použít k novým, jiným procesům, jimiž by snad mohla být odvedena pozornost od „pražské desítky“. Vzniknou pravděpodobně i jiné pokusy, jejichž cílem zase bude nějak rozdělít chartisty. Ale i na těchto cestách se mohou setkat leda s dílčími úspěchy. Rozhodující skutečností v současné chvíli je mimořádná pozornost, s níž světová veřejnost sleduje události v Československu. Každý nový nezákonný čin, každá insultace, každá provokace a zejména každý nový proces jenom napomohou k tomu, aby zahraniční pozornost neumdlévala. To se v těchto dnech zřetelně ukazuje (a v budoucnosti ještě více ukáže) v případě nesmyslné policejní akce, namířené proti plánované soukromé přednášce profesora Thorolfa Rafto z Norska. Ať to někomu z tzv. realistů zní sebeabsurdněji, postup našich úřadů proti členům VONSu a proti celé

Chartě 77 již několikrát poskytl argumenty v americkém kongresu i senátu proti podpisu dohody SALT II. Nějakým „tvrdým postupem“ proti obhájčům lidských práv dosáhnou inspirátoři a organizátoři nezákonných represí jenom toho, že se celému světu představí jako odpůrci mírového života a jako provokatéři nové studené války.

Charakteristické pro poslední vývoj událostí je zejména to, že postup „ostrých hochů“ a staronových „studenoválečníků“ je z vnitřní nutnosti stále primitivnější a hloupější; svou vinou se tito lidé dostávají do trapných potíží a strhují do nich i ty, kteří se pokoušejí ještě něco zachránit nebo napravit. Nedávno jsme se dozvěděli, že Václav Havel dostal pozvání k ročnímu pobytu od ředitele broadwayského divadla Josepha Pappa; došlo k té kuriozitě, že Havel se o tom dozvěděl od představitele ministerstva, který ho ještě ujistil, že státní úřady by neměly námitek proti jeho případnému odchodu. Před nějakým časem jsme mohli být svědky jisté benevolence ze strany prokuratury, která umožnila, aby Václav Havel mohl být přítomen na pohřbu svého otce. Nepamatuji se, kdy se něco podobného již stalo, taková to je výjimečná záležitost; nicméně odpovídá zvyklostem, takřka běžným nebo alespoň dost častým v zemích se slušnějším režimem. Ale to, co podnikl zástupce ministerstva zahraničí nyní, přesahuje všechny zvyklosti a není jenom dokladem benevolence a smířlivým gestem, nýbrž spíše dokladem bezradnosti a rezignace, které vrhají dosti nepříznivé světlo na právní a zákonné okolnosti celého případu „pražské desítky“, ba na podivné pojetí zákonnosti v naší zemi vůbec. S několika dalšími signatáři Charty a členy VONSu zavedli už jejich vyšetřovatelé také řeč na možnost vystěhování. To všechno neukazuje pouze na to, že monstrproces přestal být žádoucím prostředkem zastrašení, ale že se stal čímisi značně nepříjemným a obtížným, čemu by se naše úřady raději nějak vyhnuly, ale zpochybňuje to i vlastní skutkovou podstatu tzv. „provinění“ členů „pražské desítky“ a odůvodněnost jak jejich obvinění, tak jejich vazby.

Nemám pochopitelně v úmyslu vyčítat úřadům tuto nedůslednost; rád bych však zdůraznil, jak nepředložené akce přivádějí státní orgány do těžkých a někdy takřka neřešitelných svízeli. Dnes je docela zřejmě stejně obtížné a nežádoucí proces s „pražskou desítkou“ konat, jako od něho ustoupit. Ale režim tím hrubě poškozuje i sám sebe a svou pověst. Asi dva nebo tři týdny před zatčením našich deseti přátel (a zadržením řady dalších, kteří byli potom propuštěni) jsem byl předvolán jako svědek do Ruzyně. Hlavním předmětem vyšetřování byl český text dopisu rakouskému státnímu kancléři Krajskému, který nesl pouze můj podpis (ačkoliv byl koncipován jako společný dopis mluvčích Charty 77 a VONSu). Tento dopis, v němž měl být rakouský kancléř před svou státní návštěvou v Československu upozorněn na nezákonné uvěznění mluvčího Charty 77 Jaroslava Šabaty a jehož české znění našla Státní bezpečnost při domovní prohlídce v bytě Jiřího Dienstbiera, splňoval vlastně vše, co v případě členů

VONSu stačilo k jejich stíhání. Můj vyšetřovatel mi také výslovně řekl, že snad mi je jasné, že za tento dopis mohu být stíhán; dodal však, že „není zájem“. Jiří Dienstbier prý byl svým vyšetřovatelem přibližně v téže době také informován, že „není zájem“ ani v jeho případě. V jeho případě se během dvou nebo tří týdnů takový zájem objevil a Dienstbier byl zatčen. Není to přesvědčivý doklad naprostého voluntarismu a právní svévole, jen dnes podtržený nabídkou odchodu do Spojených států pro světově asi nejproslulejšího signatáře Charty 77, člena VONSu a bývalého mluvčího Charty 77? Jakým způsobem ostatně bylo vybráno oněch deset (eventuelně s brněnským jedenáct) členů VONSu ke stíhání, zatímco ostatní stíhání (alespoň dosud) nejsou? Na základě jakých taktických či dokonce strategických úvah došlo k tomu, že mezi desítku do vazby uvržených byli zahrnuti čtyři katolíci a ani jeden protestant? Nesvědčí to zřetelně o pragmatickém, instrumentálním pojetí zákonů a práva vůbec? Nejde tu jen o zvláštní případ všeobecného nechvalného zvyku rozlišování mezi občany na ty, kteří si mohou leccos dovolit a požívají tak jistých privilegií, a na ty, kteří jsou terčem represe, i když se ničeho nedopustí? Požadavek rovnosti před zákonem je v našich zemích již dlouho znovu aktuální; nejrozmanitější formy diskriminace třídně a skupinově rozdělují společnost umělými politickými přehradami. Už nemáme jen občany prvního a druhého řádu, ale celou složitou hierarchii společenských vrstev s různě odstupňovanými „svobodami“ a „právy“, propůjčovanými ovšem vždycky jen podmíněčně a dočasně samoděržavným suverénem (jímž dnes není jednotlivec, ale poměrně malá skupina politických principálů).

Jedině možnou obranou proti této restauraci feudálních principů je maximálně účinné zveřejňování všech případů podobných diskriminací. Zvláště cenné jsou a v budoucnosti budou případy pokusů ze strany státních orgánů a úřadů o tichý a utajený, přísně dílčí nebo vysloveně individuální kompromis. Samozřejmě si nemůžeme dělat iluze o tom, jakým způsobem je vůbec možná nějaká cesta nápravy. Pochopitelně tomu bude tak, že režim se bude pokoušet o nějakou dohodu postupně s dalšími a dalšími jednotlivci a skupinami, protože k tomu bude vnějšími okolnostmi, zejména prohlubující se hospodářskou a společenskou krizí, donucen. Dostane-li se do potíží v nějakém neprozřetelném podniku, bude se pokoušet je překonat prostřednictvím polovičatých kompromisů. Nejde to jinak; musíme s tím realisticky počítat a musíme se ze své strany na možnost kompromisních řešení, částečných a dočasných ovšem, připravit. Nikdy však nesmíme připustit, aby takové kompromisy byly uzavírány tajně a za zavřenými dveřmi. A musíme trvat na tom, aby šlo vždycky o kompromisy vyvážené. Právě z tohoto hlediska hodnotím postup Václava Havla, jímž reagoval na nabídku zástupce ministerstva zahraničí, jako velmi uspokojivý.

Především je nutno pozitivně hodnotit, že s nabídkou přišel politický a nikoli policejní činitel. Jde o první významný případ, kdy s prominentním signatářem Charty 77 a dokonce s bývalým mluvčím této občanské iniciativy jedná nějaký jiný úřad než Státní bezpečnost. Právě tak je třeba pozitivně hodnotit, že tu jde o pokus o jakési narovnání, nápravu situace, pokus o oboustranně vyhovující kompromis na základě jednání. Nicméně musíme bedlivě posuzovat všechny průvodní okolnosti této – jak se může zdát – nové oficiální iniciativy. Václav Havel si velice dobře uvědomil, že pozitivní hodnocení zmíněného oficiálního návrhu je silně podmíněno: bude-li bez soudu propuštěn z vazby jenom sám Havel, pak jenom proto, že v jeho případě je křiklavě nespravedlivé odsouzení pro režim nejméně žádoucí vzhledem k mocné reakci světové veřejnosti. Potom souhlas s jeho ročním pobytem na Broadwayi nebude možno chápat jako uvolnění tlaku oficiálních represí, nýbrž pouze jako pokus se zbavit nepohodlného občana. Pak by ovšem nikdo nemohl celou věc brát jako kompromis, nýbrž jenom jako operaci, jejímž cílem je zneškodnit Václava Havla jeho vystěhováním; vzhledem k zatím běžné praxi by totiž bylo důsledkem jen jedno z dvojího. Buď by si Václav Havel musel dávat obrovský pozor a úzkostlivě se vyhýbat jakémukoli veřejnému působení v zahraničí a zejména jakémukoli komentování politických událostí v naší republice, anebo by byl prostě v nepřítomnosti zbaven státního občanství. Na jedné straně by tu byla na vahách značná výhoda pro režim, na druhé straně jistá soukromá výhoda pro Havla, spojená s velikou ztrátou pro Chartu 77 a společnost vůbec.

Václav Havel si byl této věci velmi dobře vědom, a proto požádal o povolení návštěvy své manželky Olgy, s níž by se o celé věci mohl poradit. Olga Havlová totiž byla v této situaci jedinou osobou, s níž se radit a vůbec dohovorit mohl. Ve středu 5. září k návštěvě skutečně došlo; prostřednictvím své ženy vydal Václav Havel jakési komuniké, v němž poukázal na to, že byl zatčen spolu s dalšími členy Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných a že proto nemůže k předložené nabídce zaujmout stanovisko, pokud celá záležitost všech deseti nebude právně vyřešena. Přítomný oficiální zástupce (tady už se lze pouze dohadovat, šlo-li o pracovníka ministerstva zahraničí, prokurátora nebo eventuelního předsedu senátu, který by mohl v daném případě být kompetentní vzhledem k tomu, že spisy byly po došetření již podruhé uzavřeny) se k tomu prý vyjádřil, že „by se to dalo zařídit“. (Tak o tom alespoň psal např. Le Monde.) Václav Havel tedy zřetelně spojuje své rozhodnutí se širším kontextem záležitostí, zejména s osudem připravovaného procesu s deseti členy VONSu. Tím diplomaticky odmítl přistoupit na soukromé řešení, aniž se zavázal k čemukoli do budoucnosti. Přesto vzniká otázka, zda by bylo možno považovat za vyvážený ten kompromis, že by úřední místa zastavila stíhání členů VONSu (rozumí se všech členů), a že by na druhé straně Václav Havel přijal roční studijní pobyt ve Spojených státech a tak nejméně

na rok oslabil řady signatářů Charty 77. Na jedné straně by bylo jistě možno považovat za vhodné umožnit režimu, aby ustoupil od procesu, do kterého se mu nechce (skupina těch, kteří si proces nadále přejí, je čím dál tím izolovanější; nasvědčují tomu pokusy o vyprovokování nových konfliktů a přípravu dalších procesů nebo alespoň vazeb, domovních prohlídek, vyšetřování apod.), aniž by to znamenalo příliš velkou ztrátu tváře. Na druhé straně je ovšem propuštění „pražské desítky“ z dlouhé vazby a zastavení jejich stíhání příliš nejistým ziskem občanské sebeobrany, který může být kdykoli zvrácen nějakým novým vývojem událostí. Jestliže má tedy eventuelní kompromis zachovat rysy vyváženosti a přípustnosti ze strany Charty, bylo by nutno žádat nějaká pevnější pozitiva (např. disciplinární postižení osob, odpovědných za rozpoutání této nesmyslné a protizákonné represe). Bohužel zatím nic nenasvědčuje tomu, že by k nějakým personálním změnám ve prospěch rozumných (či aspoň rozumnějších) politiků a v neprospěch konfliktů provokujících zastánců „tvrdé linie“, ostrých hochů a staro- i novostalinistů mohlo dojít – přinejmenším nikoli v nejbližší době. Ale musíme se na to připravit, neboť jednou k tomu dojít musí.

Dlouhá vyšetřovací vazba „pražské desítky“ a připravovaný velký proces (který měl mimo veškerou pochybnost sloužit jako precedent procesů dalších a jako prostředek zastrašení) představují, jak jsem to ostatně řekl už na začátku, hrubou chybu současného režimu. Nelze vyloučit, že tato chyba a zejména její nečekané důsledky jsou pro některé politické kruhy vlastně vítány; neúspěch této akce bude možno někomu připsat na vrub. Náš postup a naše reakce něčemu podobnému musejí spíše napomáhat; bylo by absurdní, kdybychom se chovali tak, že to nahraje těm nejreakčnějším studenoválečníkům a zastáncům ostrých represí. Zároveň si však musíme být vědomi toho, že pozice Charty 77 i VONSu je dnes docela paradoxně lepší, než byla kdykoli předtím od počátku našeho hnutí. Charta 77 se stala pojmem pro světovou veřejnost a má dnes svou váhu již tím, že jest. Není nám vůbec zapotřebí sahat k nervózním nebo dokonce k zoufalým akcím, ale tím víc musíme dbát na to, aby žádným naším činem nebyla její autorita snížena nebo podlomena. Doufám, že si představitelé režimu vezmou ponaučení z posledních událostí a přestanou se opájet iluzemi, že se někdy podaří mocenskými prostředky naše společenství nebo dokonce existující občanskou rezistenci rozložit a likvidovat. Čím dříve to nahlédnou, tím lépe i pro ně. Až dosud v případech, kde obžaloba a odsouzení byly i pro režim z toho či onoho důvodu naprosto nepřijatelné, úřady nenechaly k procesu dojít. Také podobné polovičatosti musí jednou skončit. Mám za to, že nejenom z našeho stanoviska, ale také ze stanoviska rozumnějších představitelů režimu by bylo možné reálné východisko z nynější neudržitelné „předprocesové“ situace: nechat k procesu dojít, zajistit volbou největšího sálu jeho plnou veřejnost, umožnit přítomnost

také zahraničním novinářům a představitelům zahraničních organizací pro lidská práva, připustit zahraniční obhájce (ale to by nebylo nutné, kdyby měli zelenou naši čeští obhájci a kdyby se mohli spolehnout na to, že se nestanou ihned po procesu předmětem represe jako JUDr. Danisz), a garantovat zcela zákonný průběh soudního jednání, což by jednoznačně vedlo k osvobozujícímu rozsudku. Nemyslím, že by něco podobného bylo zcela vyloučeno v perspektivě státnicky uvažujících reprezentantů dnešního režimu. Byl by to první krok k normalizaci, nebyla by to žádná ztráta prestiže, právě naopak – byl by to doklad, že jedno neslavné údobí politických dějin našich zemí se schyluje ke konci a že oba naše národy mohou začít novou kapitolu své novodobé historie. Vzhledem k tomu, že to je objektivní nutnost, kterou může současný stav nanejvýš ještě nějaký čas oddalovat, ale které v žádném případě nemůže zabránit ani se jí vyhnout, mohlo by to být první znamení obratu. Nemyslím, že by to bylo nějak zvlášť pravděpodobné, ale považuji to za možné a dokonce z celospolečenského hlediska za optimální řešení.

Pro postavení Charty 77 (a všech dalších iniciativ občanského rázu, které pracují v jejím duchu a shodují se na myšlenkách ustavujícího dokumentu Charty jako na své společné bázi) jsou mimořádně významné nově navázané kontakty s blízkými skupinami nebo organizacemi zahraničními. Přes veškeré překážky a represe ze strany policie se nám daří pokračovat v rozhovoru a v jisté míře i praktické spolupráci s polskými přáteli. Navázali jsme první kontakty se skupinou Helsinki Watch, ustavenou letos ve Spojených státech. Udržujeme spojení s řadou přátel z nejrůznějších skupin a organizací Západní Evropy. Všechny tyto svazky byly jen posíleny nezákonnou represí proti členům Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných. Máme dnes tolik přátel v Evropě a v celém světě, že jsme se v něco podobného ještě nedávno neodvažovali ani doufat. V celém světě sílí přesvědčení, že skutečný mír nemůže být budován tam, kde jsou ohrožována a porušována základní, nezadatelná lidská práva a lidské svobody. Režimy, které mluví o míru a které jsou dokonce ochotny k různým mezistátním, zejména mezi-velmocenským smlouvám, jejichž cílem je snížit mezinárodní napětí, získají věrohodnost pouze tím, že začnou více respektovat fundamentální lidská a občanská práva všech svých jednotlivých občanů i skupin občanů.

Tvůj

Ladislav Hejdánek